ڕەخنەشیکارییەکی هاوچەرخانەی ئەزموونی شیعریی نەزەند بەگیخانی

فازیل شەوڕۆ
(دوبلن - ئیرلەند)

(١ - ٢)

سەرباس: کۆژانی دایک

پێشەکی:

بەمەبەستی کردنەوەی چەند گرێکوێرەیەکی دەروونی و ڕوحی ژنی کورد، کە دەمێکە لە سایەی بارودۆخی ناتەندروستی کۆمەڵایەتی و ئابووری و کولتووری و سیاسیی کۆمەڵگای کوردەوارییەوە، پێوەی گرفتار بووین و بەمەرامی شیکردنەوە و پەرەکردنی توخمە دیار و شاراوەکانی ئەزموونی شیعری هاوچەرخی ژنە شاعیرێکی کورد، ئەم لێکۆڵینەوەیە دەکەینە دەروازەیەک بۆ قەڵەمە خەمخۆرە بوێرە کارامەکان، کە نەخشێنەری ڕێگای سەرفرازین و سەرگەردانی داهێنان و ئەفراندنن لە پشکنینەوەی جیهانبینی ژنانی شاعیری کورد و تامەزرۆی کەشفکردنی دەریای هزر و خەیاڵ و تێڕوانینی ئەوانن دەربارەی بوون و ماهییەت و بەها و کاریگەرییان لە سووڕانەوەی چەرخوفەلەکی مێژووی مرۆڤایەتیدا.

کەرەستەی خاوی لێکۆڵینەوەکەمان، نوێترین بەرهەمی چاپکراوی خاتوو (نەزەند بەگیخانی)یە: (پیاسەیەک لەگەڵ جۆن دۆن)، کە کۆشیعرێکە لە دووتوێی کتێبێکی (١٤٧)لاپەڕەیی (١٢سم بە ١٩ سم)ـە و لەلایەن ناوەندی غەزەلنووس بۆ چاپ و بڵاوکردنەوە لە تاران چاپ کراوە.

کەواتە بنیادی لێکۆڵینەوەکە لەسەر بنەمای (٣) ڕەهەندی سەرەکی هەڵدەچنرێ:

* ڕەهەندی شیعرییەت و ئەزموونی شیعری.
* ڕەهەندی شیتەڵکاری جیهانبینیی ژنە شاعیرێکی کورد.
* ڕەهەندی جیهانی دایک و دایکایەتی (لە کۆمەڵگای کوردەواریدا، بە تایبەتی و لە ڕۆژهەڵات بە گشتی).

ئەگەر دەشپرسن بۆ ئەم کۆمەڵەشیعرە دەکەن بە کەرەستەی خاوی لێکۆڵینەوەکە؟ دەڵێین:

کورد دەڵێ: گۆم تا قووڵ بێت مەلەی خۆشترە، لەو سۆنگەیەوە هەڵبژاردنی جۆری بەرهەم و ئاستی دەقنووس، ئەوە دەخوازێ کە تا بکرێت بژاردەکە نموونەیی بێت - هەرچەندە پێوەرەکانی نموونەیی جیوە خەسڵەتن و هەمیشە لەگۆڕاندان، ئەمەیش هەر بۆ ئەوەی پەیامگری کورد و غەیرە، گلەیی ئەوە نەکەن کە کاڵا بەقەد باڵا نییە. نابێ ئەوەش وا لێک بدرێتەوە کە لە غەیرەی خاتوو نەزەند بەگیخانی، ژنە شاعیرانی دیکەی کورد شایستەی ئەو بژاردەیە نین.

لەدیدی ئێمەدا، لەڕێی ئەو کۆمەڵە شیعرەی نەزەند

نەزەند بەگیخانی

بەگیخانییەوە، لێکۆڵینەوەکە خەستتر و قووڵتر دەبێ و دەتوانین قورستر چەکوشی ڕەخنەکاریمان بووەشێنین - (نالی) گوتەنی: "زەڕەیەکیش حیسابە"، بۆ؟

چونکە ئەمە حەوتەمین بەرهەمی چاپکراوی ژنە کوردێکە کە بەحوکمی ئەوەی هەڵگری بڕوانامەی دکتۆرایە لە ئەدەبی بەراوردکاری لە زانکۆی (سۆربۆن) (١٩٩٧)، بۆخۆیشی - دە ساڵە - لە زانکۆی بریستڵ کاردەکات و چەندان ساڵ لە ئەنیستیتۆی کوردیی پاریس بەرپرسی کاروباری کولتووری بووە و سەنتەری کولتووریی کوردی پرۆژەی تەندروستیی کۆمەڵگە و ژنانی لە بەریتانیا بەڕێوە بردووە. بەرهەمی بە زمانی ئینگلیزی و فەڕەنسی چاپ کردووە و چالاکوانێکی دیارە لە بواری دۆخی ژن و فێمینیستی و یەکسانی جێندەری...تاد. چەندان خەڵاتیشی لە کوردستان و دەرەوە پێ بەخشراوە.

بۆ ئەوەی دەست کراوەبین و بتوانین ئازادانە سەر بەهەموو پەنجەرەیەکی ئەم بابەتەدا بگرین، وای بەباشی دەزانین کە پتر پشت بە میتودی ڕەخنەی دەروونشیکاریی هاوچەرخ (Contemporary Psy-choanalytic Criticism) (١) و میتودی ڕەخنەی ڕۆشنبیری (Educational Criticism) (٢) ببەستین، ئەمەیش لەبەر دوو هۆکار:

* هەوڵدان بۆ گەیشتن بە سەرچاوەی ئەو مۆتیڤ و دەستگرانەی، دەقنووسیان بەرەو ئاقاری ئەو جۆرە گوزارشتکردنە و دەربڕینانە بردووە کە لە دەقەکانیدا دەخوێنرێنەوە، بەمەیش دەتوانین پەیامگر خەنیتر بکەین بەوەی شاعیر خاوەن پەیامە و لە نێو بازنەی بەتاڵی بێهوودەیی و وڕێنەدا ناخولێتەوە.

* هەنگاوێک بێ، بەمەرامی تۆکمەکردن و نوێکردنەوە و دەمەزەردکردنی ڕەخنەی ئەدەبی کوردی بە بابەتی ئەکادیمیی سەردەمیانە و چاوساغانە پەیامگر بۆ جیهانە شاراوەکانی دەقی ئەدەب و هونەری ئەدەبی ببەین تا خۆشتر چێژیان لێوەرگرێت و دەقنووسیش هەست بکات کە هەوڵی جددی بۆ خوێندنەوەی دەقەکانی لە ئارادایە.

بۆ دایک، کراوەتە سەرباسی لێکۆڵینەوەکە؟

ئەوە ڕەخنەگرە کە لەبەر قامەتێک هۆکاری زاتی و مەوزووعی خۆی سەرباسی لێکۆڵینەوەکەی هەڵدەبژێرێت، ڕەنگی بێ مەراقیشی بێ دەست بۆ توخم و ناوئاخن و بیرۆکەیەک بەرێ کە پێشتر کەمتر قەڵەمکارییان تێداکرابێ. دەرگاکانیش بۆ ڕەخنەگرانی دیکە کراونەتەوە و لە هەڵبژاردنی سەرەباسەکانیاندا ئازادن.

دایک و دایکایەتی و جیهانبینی دایک، فەزاو مەودایەکی یەکجار فراوان و مەزن و پیرۆزی لە مێژووی مرۆڤایەتی و لە بەردەوامبوونی ژیاندا گێڕاوە و بەردەوامیشە. تا پتر سەر بە کتێب و سەرچاوەکاندا بگریت، زۆرتر مەزنی و پایەداری و بەهاداری ئەو مەخلووقە بێ نەزیرەت بۆ دەردەکەوێ.

* دایک بوونەوەرێکی گەردوونییە (Universal Creature)، بەو واتایەی کە مەخلووقێکە بەرهەمهێنەری هەموو بوونەوەرەکانی سەر ئەم زەمینەیە و وابەستەی چەندان خەسڵەتی تایبەت بەخۆیەتی کە لە هیچ بوونەوەرێکی دیکەدا (بەو ڕەنگ و ڕوخسارە) وجوودیان نییە، وەک: سۆزداری، جەرگسۆزی، لەخۆبوردەیی، فیداکاری.

* تا ئێستا هیچ بوونەورێک نەیتوانیوە ببێتە ڕکابەری دایک، لەو پانتاییە فراوان و قووڵ و بێ سنوورەی کە ئەو لە ئەفسانە و ئایین و فەلسەفە و ئەدەب و کولتوور و فۆلکلۆری هەموو نەتەوەکاندا داگیری کردووە.

* جگە لەوەی کە وەک بوونەوەرێکی پیرۆز و موقەدەس لە هەر سێ کتێبە ئاسمانییەکاندا مەقامی بەرز و باڵای پێ بەخشراوە، خودی خۆی بۆ چەندان هەزار ساڵ، خوداوەندبووە، لە کتێبی (دایکی مەزن The Great Mother)(٣) ئاماژە بە پتر لە (١٠٠) دایکە خوداوەندکراوە کە پەرستراون و زۆریش لە پەیکەرەکانیان لە موزەخانە ناودارەکاندا پارێزراون.

جگە لەوەی کە دایک بووەتە پاڵەوان و کارەکتەر و ئیلهامی سەدان شاکاری ئەدەبی و هونەری لە مێژوودا، بەدەگمەن ئەدیب و هونەرمەند هەیە بەشێوەیەک لە شێوەکان ئەوەی لە بەرهەمەکانیدا تەوزیف نەکردبێ.

* دایک وەک مرۆڤ ئەو بوونەوەرەیە کە زۆرترین کەسایەتی لە خۆیدا کۆکردووەتەوە، ئەمەیش زۆرترین کەسێتی پێبەخشیوە، وەک: دایک، هاوژین، ژن، بەخێوکەر، کارکەر، پەروەردەکار، سەرپەرشتکار، کەیبانوو، خەسوو، مامان، ماڵبەڕێوەبەر...تاد.

* لە جیهانی گیاندار و ئاژەڵ و تەیروتواریشدا، دایک خاوەن کەسێتی خۆیەتی کە لە زۆر کاری ئەدەبی و هونەریدا ڕەنگی داوەتەوە.

خوێنەری بەسەلیقەی کۆمەڵەشیعری (پیاسەیەک لەگەڵ جۆن دۆن)، زوو لە نێو دەقەکانیدا، هەست بە سەنگ و پێگە و مەقامی بەرز و باڵای (دایک) دەکات کە حزوورێکی گەرموگوڕ و بە جۆشوخرۆشی هەیە. دەکرێ (دایکەکان)ی ئەو کۆمەڵەشیعرە بەسەر چوار هۆبەدا پۆلێن بکرێن:

* دایکی گەردوونی (Universal Mother): هەموو دایکێک دەگرێتەوە بەبێ جیاوازی ڕەگەز و ئایین و زمان و ڕەنگ و ڕوخسار، لەهەر شوێنێکی ئەم جیهانە بێ.

* دایکی کورد (Kurdish Mother): کە بارودۆخی کۆمەڵایەتی و ئایینی و ڕۆشنبیری و ئابووری و کولتووری کوردەواری وای کردووە لە قاوغێکی تایبەتیدا کەسێتییەکی جیاوازی لێدەرچێ.

* دایکی نموونەیی (Typical Mother): ئەو دایکە کە لەهەموو مێژوو و جیهاندا یەک (دانە)ی هەیە ئەویش دایکی تۆیە کە جێگرەوەی نییە، لێرەشدا ئاماژەکان بۆ دایکی دەقنووسن.

* دایکی زیندوو (Immortal Mother): کە خودی دەقنووسە، لە ژێر سێبەری ئەو دایکەشدا سێ دایکی دیکە دەبینرێن:

١) دەقنووس وەک دایک.

٢) دەقنووس وەک دایکی دەقەکان.

٣) دەقنووس وەک سەرچاوەی ئەو نووسین و بیر و هزر و فەلسەفانەی لە دایکایەتی ئەوەوە هەڵێنجراون. (بۆ نموونە ئەم لێکۆڵینەوەیە).

تەنانەت هەر لەسەرەتای کۆمەڵەشیعرەکەدا، لە ناوونیشان (ئەو خۆشەویستانەی) کە کتێبەکەیان وەک دیاری پێشکەش کراوە، ئەو چوار تەرزە دایکە دەبینرێن. لە لاپەڕە پێنجدا نووسراوە:

دوو گەردی گەردوونێکی نیگەرانین ئێمە؟
دوو باڵی شکاوین
لە ئاسمانی با؟
یا زایەڵەی زریکەیەکین
لە قووڵاییەکانی شەودا دەزرنگێتەوە؟

پێشکەشە بە نەوزادی کوڕم، کە فێری کردم دایک بم و لە دایکایەتیشدا گەڕامەوە لای دایکم، سەرچاوەی ئیلهام و چاوگ. گەڕامەوە لای دایکەکان، پاڵەوانە نادیارەکانی مێژوومان.(٤)

* دایکی زیندوو: کە دەقنووسە. شەش جار وەک (ناو و ڕاناو) ئاماژەی پێ کراوە: (کوڕم، فێری کردم، دایک بم، گەڕامەوە، دایکم، گەڕامەوە.)

* دایکی نموونەیی : کە دایکی دەقنووسە. دوو جار ئاماژەی پێ کراوە، جارێکیان بە دیاری: (دایکم)، جارێکیش بەنادیاری: (نەوزادی کوڕم). (نەوزاد)ێک کە کوڕی دایکی دەقنووسیشە، چونکە ئەم (نەوزاد)ەی لێرەدا ئاماژەی پێ کراوە، ناوی یەکێک لە براکانی (نەزەند بەگیخانی)یە کە لە تافی لاویدا لە ساڵی (١٩٨٩) لە گرتووخانەکانی بەعس لە سێدارە درا.

* دایکی گەردوونی: دووجار ئاماژەی پێ کراوە: (دایکەکان) و (پاڵەوانە نادیارییەکانی مێژوومان)

* دایکی کورد: لێرەدا بوونی هەیە، بە شاراوەیی، چونکە لە نێو (پاڵەوانە نادیارییەکانی مێژوومان) حزووریان هەیە وەک بەشێکی چالاک لە دروستکردنی (مێژوومان): مێژووی مرۆڤایەتی و نەتەوەیی پێکەوە.

لە کۆپلە شیعرەکەشدا(دوو گەردی گەردوونی) و (ئێمە)، خوێندنەوەی فرە ڕەهەند وەردەگرین: دەکرێ ئاماژە بن بۆ:

* دوو شاعیرەکە (دەقنووس و جۆن دۆن) کە پێکەوە پیاسە دەکەن.
* دەقنووس و نەوزادی کوڕی.
* دەقنووس و نەوزادی برای.
* دەقنووس و دایکی.
* دەقنووس و دایکەکان.
* دەقنووس و تۆی پەیامگر (وەک مرۆڤ کە لە کۆژانەکاندا هاوبەشن).

ئەگەر دیقەت لە کۆپلە شیعرەکە بدەن، دەبینن سێ پرسیاری کراوەی بێ وەڵامی وروژاندووە – کە لە برگەیەکی دیکەدا باسیان دەکەین – تەنیا ئەوەندە دەنووسین:

" شاعیری ئەمەریکی (ڕالف وۆڵد ئیمرسۆن ١٨٠٣ – ١٨٨٢) دەپرسێ: بۆ نابێ لە جیاتی بابەتە کۆن و بەسەرچووەکان، ئێمە شیعر و فەلسەفەی دیدگای ناخمان هەبێ؟ بۆ نابێ لە جیاتی مێژووی خەڵکانی دیکە، ئێمە ئایین و هزری نوێگەرایی و ئەفراندنمان هەبێ؟ بەڵام ئێوە دەزانن وەدەست هێنانی ئەو شتە مەزن و پیرۆزانە، پرسیاری مەزن و قورسی گەرەکە. ئێمە چین؟ بۆ لێرەین؟ مردن چییە؟ بۆشایی ئاسمان و هەسارەکان یانی چی؟. دوای عەدەم چی هەیە؟ بایەخی بەهار و زستان لە چیدایە؟...تاد" کە واتە ئاساییە، ڕەخنەگریش ئەو سێ پرسیارەی دەقنووس بخاتە نێو ڕیزبەندی پرسیارەکانی (ئیمرسۆن)ەوە.(٥)

ئەوەی کە نابێ لە خوێندنەوەی (ناوونیشانەکەی سەرەوە) فەرامۆش بکرێت، وەڵامی پرسیارێکە: بۆچی دەقنووس لەدەستپێکی چاپکراوەکەیدا دە جار ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆ – ئاماژە بە زاراوەی (دایک) دەکات؟

لە زانستی دەروونشیکاریی هاوچەرخدا بەم شێوەیە ئەم حاڵەتە ڕاڤەدەکات:

"یەکێتی واقیعی (Unitary Reality) وەک زاراوەیەکی دەروونناسی، ڕاستەوخۆ بە ئەزموونی مرۆڤەوە پەیوەستە. بەو واتایەی کە لە ئاکامی تاکە ڕووداوێکی تایبەتمەندی کەسییەوە، داڕووشانێکی دەروونی، یان گرێیەکی دەروونی لە ناخدا دروست دەبێ، کە بەدرێژایی ڕۆژگار لە جیهانی دەروون و ڕوحی ئەو کەسەدا چالاکانە دەمێنێتەوە و بوونی هەیە، ئەمەیش زۆر جار دەبێتە هاندەرێکی داهێنەرانەی ناوازە کە دەستمان دەگرێ بەرەو ئەو خاڵەی لە ناو دەروونەدا هەیە و سایکۆلۆژییانە ناویان لێناوە چاڵی، یان کونی ڕەش (Black Hole)، یان وەک هێندێک ناوی دەنێن (هیچە پیرۆزەکە Divine Void)(٦)، جا لە بڕگەکانی دادێ بە خەستی قسە لەسەر ئەو (داڕووشانە دەروونییە، گرێ دەروونیانە) دەکەین.

پێش ئەوەی دەست بە چەکوشکاریی ڕەخنەیی لە دەقەشیعرەکاندا بکەین، بە باشی دەزانین تا خۆشتر چێژ لە لێکۆڵینەوەکە وەرگرن، وەڵامی ئەو پرسیارە بدەینەوە، ئەوە ئەو (جۆن دۆن)ـە کێیە دەقنووس قۆڵی کردووەتە قۆڵی و پیاسەی لەگەڵدا دەکا؟

"(جۆن دۆن John Donne 1572 -1631) بەناوبانگترین شاعیری میتافیزیکی ئینگلیزە لە سەدەی حەڤدەمدا. گەنجینەیەکی ئەدەبی یەکجار گرانبەهای بەمیرات بۆ بەجێ هێشتووین کە بەردەوام تا ئێستاش سەرچاوە و کانگای لێکۆڵینەوە ئەکادیمییەکانە. غەزەلەکان و دەقە حیکمەت ئامێزەکانی وەک شاکاری جیهانی سەیردەکرێن، جگە لەوەی کە زمان و شێواز و بنیادی شیعرەکانی وەک قوتابخانەیەکی ئەدەبی مامەڵەی لەگەڵدا دەکرێ، یەکێکە لە ئەستێرە دیارەکانی شیعری میتافیزیکی ئینگلیزی.(٧) نەزەند بەگیخانی، ئەو شاعیرەی کردووەتە هاوڕێی ڕوحی خۆی و ئولفەتی پێوەگرتووە و خۆشی دەوێ، چونکە لە زۆر ویستگەکانی ژیانی ئەو شاعیرەدا خۆی دەبینێتەوە: هەردووکیان لە خێزانێکی هەژار و زەحمەتکێش و ڕەنجدەرن، هەردووکیان بە ئارەقەی نێوچەوان و شەونخوونی خۆیان درێژەیان بە خوێندن داوە و سەرکەوتووانە گەیشتوونەتە مەقامی بەرز و باڵا، هەردووکیان لە کۆمەڵگاکانیاندا بە جەوری سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئایینی و کولتووری چەوسێنراونەتەوە. هەردووکیان بە لەدەستدانی خوشک و برا ئازیزەکانیان لە زیندانەکاندا جەرگیان سووتاوە. هەردووکیشیان بەرانبەر نادادپەروەری و زوڵم و چەوساندنەوە دژەباو و یاخی و سەرپێچیکەر بوون. لە هەمووشیان گرنگتر خەونەکانی ئەو دووشاعیرە لە هەموو کات و هەموو شوێنێکدا، خەونە مەزنەکانی مرۆڤن. دیاریکردنی کاریگەریی (جۆن دۆن) وەک شاعیر و وەک ڕێبەرێکی کاریزما، لە سەر

شیعرەکان و کەسێتی نەزەند بەگیخانی لێکۆڵینەوەی تایبەتی گەرەکە، لە چەندان دەقەشیعری ئەم کۆمەڵەشیعرەدا، هەست بە بۆنوبەرامەی کاریگەری شیعرەکانی (جۆن دۆن) دەکرێت و جار هەیە توانەوە ڕوحییەکە هێندە کاریگەرە، دەقنووس بێ ئاگایانە، دەستی بۆ ناوونیشانی دەق و سۆزداری ئەو بردووە. (ببوورن کە نامانەوێ لێرەدا باسیان بکەین و لە کرۆکی لێکۆڵینەوەکەمان دووربکەوینەوە کە کۆژانی دایکە).

ڕەخنەشیکارییەکی هاوچەرخانەی ئەزموونی شیعری نەزەند بەگیخانی، سەرباس: کۆژانی دایک:

Contemporary Critical Analysis of Nazand Bagexani's Poetic Experiences

پرۆگرامی لێکۆڵینەوەکە، بۆ ئاسانکاری و پێکانی ئامانجەکانی، دەخوازێ بڕگەکانی بەسەر ئەو تەوەرانەی خوارەوەدا دابەش بکرێن، بۆ خۆبەدوورگرتنیش لە درێژدادڕی و هەراسانکردنی پەیامگر، هەوڵ دەدەین بۆ هەر تەوەرێک (چەند) دەقەشیعرێک، بە گوێرەی پێویست، وەک نموونە وەرگرین و ڕەخنەی ئەدەبی و دەروونشیکارییان بۆ بکرێ:

١- دەنگدانەوەی کۆژانی دایکەکان لە ژانەشیعری دەقنووسدا.

٢- خۆشەویستی دایک و دایکی خۆشەویست.

٣- ڕەنگدانەوەی سەردەمی منداڵی لە سەردەمی دایکایەتیدا.

٤- شمشێری ژەهراوی زوڵمی پیاو و گەردنی ناسکی ژن.

٥- دایک: خزمەتکارە جەرگسۆزەکەی خەون و مەرامەکانی پیاو.

٦- (ژن - دایک) و من و تۆ.

٧- دایکە نەزەند.

١) دەنگدانەوەی کۆژانی دایکەکان لە ژانەشیعری دەقنووسدا:

The Echo of the Mother's Sufferings in the Poetess's Texts of Pains

فەیلەسووفی ئەڵمانی (فریدریک نیتشە Friedrich Nietzsche1844 - 1900) دەڵێ: "تا ئێستاش، پیاو بەچاوێک سەیری ژن دەکات کە باڵندەیەکە لە ئاسمانەوە ڕێی ون کردووە و هاتووە لەسەر شانی ئەو نیشتووەتەوە، باڵندەیەک شۆخوشەنگ، نیان و دڵناسک، شیرین و نازدار، نەختێ سەرکێش، نەختێ نامۆ، نەختێ هەست بەرز، بەڵام ئەو باڵندەیە دەبێ لە قەفەز بکرێ نەکو هەڵفڕێ و لەدەستی دەرچێ."(٨) باڵپێچان و باڵکردن و قوفڵدانی دەرگای ئەو قەفەزە، جگە لە ئەسرین و نیگەرانی و ژان و زامی دەروونی و جەستەیی، هیچ شتێکی دیکەی بەو باڵندەیە نەبەخشیوە. گۆڕانکارییەکانی کۆمەڵگا، بە درێژایی مێژوو، لە هێندێک وڵاتاندا، جۆرە ئازادییەکی بەو باڵندەیە بەخشیوە، بەڵام حەیف و مەخابن، لە هێندێک وڵاتی دیکەدا، وەک ڕۆژهەڵات و کۆمەڵی کوردەواری خۆمان، نەک پیاوان ئەو کۆت و زنجیرانەیان شل نەکردووەتەوە، بەڵکو هەموو ئامراز و داهێنانە تازەکانی ئەم سەردەمەیان بۆ باشتر باڵشکاندن و سڕکردن و دەستەمۆکردنی ئەو باڵندەیە بەکارهێناوە. هونەر و تەفەنوونی دەسەڵاتی نێرسالاری بۆ پتر مێکردنی مێینەکان، بووەتە فاقەیەکی جۆت کەوانەیی بێ هاوتا: لەلایەک هەرچی دابونەریتە خراپەکانی سەردەمی جەهالەتی کۆن هەیە - وەک بە سەبایاکردن و ڕەجم کردن و لووت و گوێ برین...تاد جێبەجێ دەکرێن و لەلایەکی دیکەشەوە داهێنانە تازەکانی تەکنۆلۆژیای سەردەم و پێشکەوتنی زانستیی هاوچەرخ بۆ سووکایەتی پێکردن و شکاندنەوە و ڕیسواکردنی ئەو باڵندەیە، وەک کەرەستەی خاوی ڕێکلامکردن و (پۆڕن) و ڕووتەمەنی و ئامرازی دامرکاندنەوەی شەهوەتی پیسی پیاو، بازرگانییان پێوەدەکرێ.

لە گێژەنی ئەو گەرداوە بەهێز و بێئامانەدا کە پتر مێینەکانی خستووەتە بەر شەپۆلی خۆی، نەزەند بەگیخانی خۆی بە قەدی داری شیعر دەگرێتەوە و بە هێزی ماسوولکەی قەڵەم و غیرەتی بەرخوردان و کۆششی ڕەنجدەرانە، خۆی دەگەیەنێتە کەناری کیشوەری ئەدەب و لەوێڕا هاواری ئازادکردن و پاراستن و لاوانەوەی ئەو باڵندە ڕوحسووکە، بە دەنگی شیعر، دەگەیەنێتە هەرچوار ئیقلیمی دنیا. ئەو چاک دەزانێ کە " قەت هیچ خەمێک وەک ئەو خەمە کوشندە نییە، کە قسە ناکا."(٩) بۆیە قسەکانی ئەو زیاتر لە دەلالەت و (کۆدێک) هەڵدەگرن: لەلایەک ئەو بۆ خۆی قوربانی ڕاستەخۆی ئەو

چەوساندنەوە بووە - وەک تاک و خێزان و خێڵ و کۆمەڵگا -، لەلایەکی دیکەوە ئەو لە زمانی ئەو ژان و خەمانە نەک هەر تێدەگا، بەڵکو دەشیزانی و دەتوانێ قسەی پێ بکات و بینووسێتەوە. توانستی ئەو دەربڕین و گوزارشتەی دەقنووس لە سێ کانیاو سەرچاوەی گرتووە:

* واقیعی سەخت و دژواری پڕ لە نادادپەروەری و ستەم و زوڵم و هەژاری ئەو ژینگەیەی لێ گەورەبووە (نیشتمانە بچووکەکە).

* قاڵبوونەوە لە نێو زۆربەی فەلسەفە و تێڕوانین و جیهانبینی دەستەبژێرە زانا و داناکانی جیهانی - بەدرێژایی مێژوو. (نیشتمانی کتێب و کتێبخانە).

* خۆدۆزینەوە و خۆدروست کردنەوەی خود، لەنێو ئەو هەموو گێژەن و گەرداوە گەردوونییەدا. (نیشتمانە بێ سنوورەکەی خود).

کەواتە دەقنووس خاوەن زمانی دەربڕینی ژانی ژنە، ئەمەش بە مانای (زمانحاڵی ژانی ژن) نا، بەڵکو بە شارەزا لەو زمانەدا. دەبینین ئەو ڕێ بەوە نادات (ژانەکانی) بیخنکێنن، ئەو پتر لە هەوڵی خنکاندنی ژانەکانیەتی - کە کۆژانی هەموو (دایکانە)، هەردەڵێ لە هەوادارانی ئەو پەندە (چینی)یەیە کە دەڵێ: " تۆ ناتوانی ڕێ لە مەلی خەم بگریت بەسەر سەرتا تێنەپەڕێ، بەڵام دەتوانی نەهێڵی هێلانە لەناو قژتا بکات."(١٠)

لەو کۆبەرهەمی (پیاسەیەک لەگەڵ جۆن دۆن)دا، پەیامگر هەست دەکات کە دەقنووس یەکجار تەئەسوفیەتی کە خۆی و خۆی بە تاقی تەنیا لە نێو گێژەنی ئەو گەرداوە مەلەباسکە دەکات و (نیوەکەی دیکە) تەنیا تەماشاچییەکی بێ باکی غرووری بێ مروەتە - لەکاتێکدا ئەسڵەن بەبێ بوون و ماهییەتی ئەو، (نیوەکەی دیکە) بەها و قیمەت و مەقامێکی باڵای لەسەر ئەم زەمینەدا نییە. دەقنووس تابڵێی لە ئێمەی پیاو بە گلەیی و تووڕەیە، لێ کە دەستی چەپی لە کەمەری خوشکەکانی ئاڵاندووە، بەو ئومێدەی نەهێڵێت گەرداوەکە بیانبات، دەستی ڕاستی، بە خەندەیەکی بەزەییانەوە، بۆ پیاو درێژکردووە تا لەگەڵی ئاشت بێتەوە و لە ئامێزی گەرموگوڕی خۆی بگرێ. ئەوەی بەندە وەک ڕەخنەکارێک لێرەدا بەدی دەکەم: دەقنووس ئەوەندەی بەو ئاشتبوونەوەیە ڕەشبینە ئەوەندە گەشبین نییە!

کاتێک کە حەزرەتی (نالی) دەڵێ:

نەوعە ئینسانێ هەیە غەم قوتییە

من غەمی خۆم و غەمی عالەم دەخۆم

غەم دەڵێ: نالی کە غەم خواردیم نەکا

ناعیلاجم من بەنی ئادەم دەخۆم(١١)

هەرێم عوسمان لە شیتەڵکاری ئەم دەقەی نالی دەنووسێ: " لای خەڵکی کە تەنیا خەمی ڕۆژانەیانە و مامەڵەی ئایدیۆلۆژی و ڕۆژانەیی لەگەڵ خەمدا دەکەن، تەنیا لە چاوی خۆیانەوە سەیری خەم دەکەن، بەڵام لێرەدا لە چاوی خەمەوە سەیری خەم و مرۆڤ کراوە، واتە ئەگەر فینۆمینۆلۆژیانە بڵێین جۆرە کەوانەکردنەوەیەکە بۆ ئەو بیرکردنەوە و وێنانەی بۆ خەم هەیە، لایان دەبات و بوار بۆ خەم دەکاتەوە خۆی دەربخات. خەم لێرەدا خۆی بەیان دەکات و دەڵێت منیش برسیم و پێویستم بە کەسێکە خەم بخوات، واتە ئەو ڕوانینە ئایدیۆلۆژییەی هەیە فەرامۆش کراوە کە تەنیا بە چاوی خۆمان خەم وێنا بکەین. ئەوی تر لەبەرژەوەندی خۆمان بەکاربهێنین. نالی خەمی بیستووە، گوێی بۆ خەم گرتووە تا خۆی بەیان بکات نەک ئەوەی ئەو ڕوانینی خۆی بەسەر خەمدا بسەپێنێت. ئەم ڕوانینی پێشمەرج و ئایدیۆلۆژیانە بۆ دنیا و شتەکان بووەتە هۆکاری دەرنەکەوتنی ڕووی ڕاستی دیاردەکان، چونکە کاتێک دیاردەکان بە تێگەیشتنی ئایدۆلۆژیا و پێشینە بارگاوی دەبن و بواری ئازادانەی خۆدەرخستنیان لێ دادەخرێت، ئیدی ڕووی ڕاستی خۆیان دەرناخەن."(١٢)

نەزەند بەگیخانی، وەک شاعیرێکی باخەبەری جیهانی خەم لە وڵاتی خەمستان، درکی بەوە کردووە کە خەمبارەکان پێویستیان بە کەسی جەرگسۆز هەیە خەمیان بخوات، خەمخواردنێک دەرگای سەرفرازی و ئاسوودەیی بۆ خەمدارەکان بکاتەوە نەک جەرگی خەمخۆرەکەش بخوات. دەقنووس لە خەمخواردنەکەیدا فەلسەفەی خەمخواردنی نالی پەیڕەو دەکات: (من خەمی خۆم و خەمی عالەم دەخۆم). لەگەڵ جیاوازییەکی جەوهەری کە سەرچاوەی هەردوو خەمەکانی دەقنووس یەک کارێز و کانیاون.

ئێستا پێش ئەوەی دەقە شیعرێکی دەقنووس لە چوارچێوەی ڕەخنەشیکاریی ئەزموونی شیعری دەقنووس

بخەینە سەر دەزگای لێکۆڵینەوەکە، دوو قسە لەسەر چەمکی ئەزموونی شیعر دەکەین:

هەرچەندە شاعیری ئەمەریکی (کارڵ شاپیرۆ Karl Shapiro 1913 - 2000) بۆچوونێکی جیاوازی بۆ ئەزموونی شیعری هەیە کە دەڵێ: "شیعر تایەنە (بێخەتایە) و ژیر نییە، لە ئەزموونەکان شت فێر نابێ، چونکە هەر ئەزموونێکی شیعری بۆ خۆی کردەیەکی بێ هاوتایە و نموونەی پێشینەیی نییە."(١٣)

تێگەیشتن لە ئەزموونی شیعری، بە خوێندنەوەی فەلسەفەی شیعر پەیوەستە، وەک هەموو فەلسەفەکانی دیکەی جوانناسی و زمان و هزر و هونەر...تاد ئەمەیش بە ئامانجی تێگەیشتن لە سروشتی و زمان و پەیامی شیعر. شیعر هونەرێکی جیاوازە، هونەری بەرهەمهێنانی هونەری دیکەیە، بۆیە تێگەیشتن لە فەلسەفەی شیعر دەمانگەیەنێتە قۆناغی تێگەیشتن لە هونەر. لە فەلسەفەی شیعری هاوچەرخدا، سنوورەکان کراوەن، شیتەڵکاری ئەزموونی شیعری ئەوە دەخوازێت دەست بۆ زانستەکانی دیکەش ببەین، بۆ نموونە زانستی دەروونشیکاری (Psychoanalysis) و زانستی دەمار (Neuroscience). دەبێ ئەوە لە پێش چاو بگرین کە دەقی شیعر پەنجەرەیەکە بۆ باشتر بینینی جیهان لە ڕێی درک کردن بە ماناکانی کە بە زمانی میتافۆر داڕێژراون، واتە دەبێ لە ڕێی میتافۆرەوە لە جیهان بگەین، شیعر لە دەرەوی ئێمەدا بوونی نییە، بەڵکو لە ناخماندا هەیە، چونکە ئۆرگانەکانی میتافۆر لە بوونی خۆماندا وجوودیان هەیە، بەتایبەتی لە ئۆرگانی ئاخاوتن و دەربڕیندا. لێرەوە ئەزموونی شیعری پەل بۆ بوارەکانی ئەزموونی مرۆڤەکان دەهاوێ - کۆی مرۆڤەکان بە درێژایی مێژوو، هەر ئەوەش وای کردووە سیحری وشەی شیعر کار لە پەیامگرەکانیشی بکات، تەنانەت نووسینی ئەم لێکۆڵینەوەیە دەرهاویشتەی ئەو کاریگەرییەیە کە شیعر لە دەروونی ڕەخنەگردا خەڵقی کردووە. دەکرێ پێناسەی ئەزموونی شیعری لە ناو دووکەوانەدا چڕ بکەینەوە و بڵێین: (هونەری داهێنانە بە وشە بە لەبەر چاوگرتنی بەها مرۆییەکان بە مەبەستی داڕشتنەوەیەکی نوێ بۆ گوزارشتەکانی بوون و ژیان، ئەمەیش لە ڕێی وەڵامدانەوەی پرسیارە ئەزەلییەکانی بوون و بەردەوامبوون و مەرگ. ئەزموونی سەرکەوتوو ئەو ئەزموونەیە کە گەردوونییە و بۆ هەموو مرۆڤەکانە (Universal to All Humans).

کەواتە ئەگەر ئەزموونی شیعری ئەزموونی گەردوونی مرۆڤ بێ، ئەوە ڕەنگدانەوەی لە ئەزموونی دەماریی فیزیۆلۆژی ئەواندا هەیە (Neuro Physiological Experience).

ئێستا بۆ جوانتر شیکردنەوەی کرۆکی ئەو بۆچوونانەی سەرەوە، چەند دەقە شیعرێکی دەقنووس دەکەینە نموونەی (Sample) باسەکەمان. بەگیخانی دەڵێ:

(ڕووتبوونەوە)
شمشێرێکی ئەفسووناوی تیژ
لە هەورەکانەوە داباری و
شەقی کرد سەرزەمینی ئێمە
ئەوەتا ئۆقیانووسێک لە خوێن لێکمان جیادەکاتەوە
بورکانی حەسرەت لەناخماندا هەڵدەچێ
پارچە شاخێک لە زاگرۆسی مرۆییمان دەترازێ
ڕووت و قووت
بەئەندازەی مەسافەی زەمین و مەریخ لەیەک
دادەبڕێین و من و تۆ
ئینجا هومبابای ئەژدیها بێدار دەبێتەوە و
بە فوویەک لەگڕ
ڕووڕەشی دەکا شار و
درەخت و چیاکان
بوراق ڕەش دادەگەڕێ
دایکم سنگی دادەدڕێ
بەرباران دەکرێ کچەکەم
زیندەبەچاڵ خوشکەکەم
لەسەردەمەی تەمەوە دێین
لەناو هەناوی زەمینێکی تاریک
لەو دنیا
کەوڵی ڕەشی قەدەرتان دەخەمە سەرشانم و
ڕووت دەبمەوە
قرچەم دێ لەبەر تەم
وەک دێوانە دەگەڕێم
تا دەگەم بە ڕوحی دایکم(١٤)

لەم دەقەشیعرەی سەرەوە، تەنیا بە دوو وشە ئاماژە بە دەسەڵاتی پیاو کراوە - دەسەڵاتێک کە هی شمشێر و هومبابای ئەژدیها بێدارە - لێ حەڤدە ژانی دایکەکانی

له سینەی خۆیدا حەشارداوە. پێنج لەو ژانانە هی هەموو مێینەکانە (ئێمە/ لێکمان جیادەکاتەوە/ لەناخماندا/ مرۆییمان/ دادەبڕێین)، چوار ژانی جەستە و ڕوحی دەقنووسن (دایکم/ کچەکەم/ خوشکەکەم/ ڕوحی دایکم) و دووانیان ئەوانەن کە خۆی دەیانبینێ (تۆ/ قەدەرتان)، باقی شەش ژانەکانی دیکە، خودین (من/ سەرشانم/ ڕووت دەبمەوە/ قرچەم/ دەگەڕێم/ دەگەم). لە کۆژانی ئەم دەقەدا، ژانێکی قورس و ڕەزاگران و بەئازاری دیکە خۆی شاردووەتەوە، ئەویش ژانی کولتوورە خۆسەپێنەکەی کۆمەڵگای شاعیر و ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستە، کە دەقنووس بەوپەڕی ڕق و تووڕەیی و هەڵچوونەوە، ناشیرینییەکانی ناشیرینتر دەکات و بە هونەری زمانی شیعری خۆی کە دەڵێ (شمشێرێکی ئەفسووناوی تیژ/ داباری/ شەقی کرد سەرزەمینی/ ئۆقیانووسێک لە خوێن/ بورکانی حەسرەت/ پارچە شاخێک لە زاگرۆسی/ ڕووت و قووت/ ڕووڕەشی دەکا/ ڕەش دادەگەڕێ/ سنگی دادەدڕێ/ بەرباران/ زیندەبەچاڵ/ لەسەردەمەی تەمەوە/ لەناو هەناوی زەمینێکی تاریک/ کەوڵی ڕەشی) با وادابنێین، ئەوەی تۆی پەیامگر دەیخوێنیتەوە شیعر نییە، باش گوێ بۆ دەنگدانەوەی ئەو وشانە ڕابگرە، دڵنیام هەست بە جۆرە ترسێک و نیگەرانییەک دەکەیت، گەر نێرینە بی، ڕەنگ بێ تەریقیش ببیتەوە، کە دەبینی شاعیرێکی ژن وا دەتخوێنێتەوە! ئێستا هەستت کرد چۆن کۆژانی دایکەکان لە ژانەشیعری دەقنووسدا دەنگ دەدەنەوە؟ وەک ڕەخنەکارێک، دەڵێم، دەقنووس، ژن نەبووایە، زەحمەت بوو بتوانێ، بەم جوانییە دڵبریندارکەرە، وێنای ئەو کۆژانە بکێشێت.

بۆ شیتەڵکاریی دەقەکە، بەم چەشنە دەروونی دەقنووس دەخوێنینەوە:

ژنێک بە ئاگری ژانێکی هەزار ساڵە سوورکراوە، لە نێو تەندورێکی سەرداخراوی کۆمەڵگەیەکی پاشکەوتە، خۆی لە ناو ئەو گڕ و بڵێسەیەدا - خۆکوژئاسا - دەتەقێنێتەوە، بەو هیوایەی دەنگی تەقینەوەکەی دڵ و سینگ و دەروون و مێشکی بگاتە ویژدانی شمشێر بەدەستەکان و هەست بکەن (هومبابای ئەژدیها) چ غەدر و زوڵمێک لەو ژنە جوان و دڵساف و خوێن شیرینانە کردووە و دەکا!

تووڕەیی دەقنووس لە فۆرمی دەقەکە ڕەنگی داوەتەوە، دەقێکی کێشکراوەی سەروا شێواوی دێڕ کورت و درێژ بەسەر یەکتریدا کەوتوون، هەردەڵێی شووشەی عەتری شکاو و گوڵاودانی وردوخاشکراو و دەسکە گوڵی سەر هەڵپاچراون. ئەوەی زۆر کاریگەرە، مۆسیقای حەرف و بڕگە و وشەکانە، بە هەر دوو شێوەی مۆسیقای دەرەوە و ناوەوە، ئەمەش هاوار و زریکە و چریکەی دەنگە نووساوەکەی ئەو ژنە شاعیرە سووتاوەیە. گوێ بگرن لەم دەنگانە:

بورکانی حەسرەت لە ناخماندا هەڵدەچێ/ پارچە شاخێک لە زاگرۆسی مرۆییمان دەترازێ/ بەرباران دەکرێ کچەکەم/ زیندەبەچاڵ خوشکەکەم/ قرچەم دێ لەبەر تەم/ وەک دێوانە دەگەڕێم/ تا دەگەم بە ڕوحی دایکم

* * *

"داهێنان، دەقئاوێزانی هەناسەدانە، نیوەی (وەرگرتنە) و نیوەکەی دیکەی (دانەوەیە)، بەو واتایەی کانیاوێک هەم ئاوی دەڕژێتە ناو، هەم ئاویشی لەبەر دەڕوا، جا پەیامە پیرۆزەکان لەناخی تۆدا گوزەر دەکەن، کتومت شەبەنگی ڕوحی تۆن، وەک پەلکەزێڕینەی بەرباران تیشکەکان بۆ دەرەوە دەشکێنێتەوە."(١٥)

کە قسە دێتە سەر داهێنان، دەبێ بۆ هەڵسەنگاندنی ئەزموونی شیعریی بەگیخانی، مێروولە ئاسا کون و کەلێنەکانی ژیانی ئەو بپشکنینەوە، تا بگەینە ئەو نهێنییەی کە ئەوی گەیاندووەتە ئەم مەقام و پایە بەرزەی دنیای ئەدەب. بە واتایەکی دیکە، دەبێ لەو گوتەیەی (Doreen Virtue)ـەوە بکۆڵینەوە کە دەڵێ: (داهێنان، کانیاوێک، هەم ئاوی دەڕژێتە ناو و هەم ئاویشی لەبەر دەڕوا). کچۆڵەیەک لەگەڵ مەلابانگدان، پێمەڕە دەخاتە سەر شانی و دوای ئاودێری شەتڵ و نەمامەکان، کتێبەکانی دەخاتە بن هەنگڵ و دوای نیو سەعات ڕێ دەگاتە مەکتەب، لەوێشڕا کە گەڕایەوە و هەرکە گەیشتەوە باخچەکەیان لە (شاخی مشکە)، دەمێک خەریکی هەنار ڕنین و دەمێک خەریکی چاککردنەوەی ئەو شەمولەیە دەبێ کە با بەریداوەتەوە، دواتریش دەبێ سوخمە فرمێسکاوییەکە و کراسە ڕەشەکە و چارۆگە زوخاوییەکەی دایکی - دایکی سێ جار جەرگسووتاوی

– بشوات. شەوانیش، لەبەر چرایەکی کز، دەبێ چاوێکی لەسەر کتێب و چاوێکی لە دایکە سەر بەهەشەکە بێ. دەبێ هەستێکی لای قەڵەمەکەی بێ و هەستێکی لای هەناسە و ناڵە و ئاخی باوکی بێ... سەرەڕای هەموو ئەوانە، دەبێ لە تاقیکردنەوەکانیشیدا بە یەکەم دەرچێ. ڕاستە کتێب بە زانیاری دەوڵەمەندت دەکەن، بەڵام ژانەکانت پێناناسێنن. خوێندنەوە، چاوت دەکەنەوە، لێ بە سوێی برینەکان ئاشنات ناکەن. کەس وەک سووتاو لە ئازاری سووتان تێناگا! کەواتە ئەو ژنەی ئەمڕۆ لە شەقامی(کۆماریی پاریس) پیاسە دەکات و کتێبەکانی (جون دۆن)ی بەدەستەوەیە، ئێستاش قاچێکی لە باخەکەی (شاخی مشکە) و چاوێکی لەسەر گڵکۆی دایکە هەمیشە کراس ڕەشەکەیەتی. پاشخانی بیست و پێنج ساڵ لە ژان و ئەسرین و قژڕنینەوە و چاوەڕوانی بەردەرگای زیندانەکان و وەرگرتنەوەی جەستەی سەرەندوبێژینگ کراو و پەت لەملی سێ لە براکانی بە دەستی نامەردان...باشترین هەوێنی داهێنان و بەپیتترین پەیینی بەرهەمی تژ لە شاکارین. (هاوار، هاوار، هاوار...!) ئەم سێ هاوارە، حەرف و وشە و دەنگ نین لەم دەقەشیعرەی خوارەوە هاوار دەکەن، ئەمانە دەنگدانەوەی سێ دەیە لە هاواری ژنی کورد و ژنی گەرمیان و ژنی خەمخۆرە، لە جیهانێکدا کە (تێکەڵ بە بێباکیی سەردەم دەبێ)، سەردەمی جینۆسایدکردنی ژن و پیاوی نەتەوەیەکی خنکێنراو.ئەو شاعیرە ژنە هەست برینداره، وا سەری لێ شێواوە، خۆشی نازانێ لە (پاریس)ـە، یان (گەرمەسێر)، یان (شاخی مشکە). ئەم کۆپلەیە کە بەشێکە لە چامەیەکی درێژ، بە تەواوی لە زریکەی ژندا نقوم بووە:

(دەنگی دڵی ژنانی گەرمیان، ژنانی ئەنفال/ دایکی جەرگسووتاو/ دەنگی دڵی ژنەکان/ ژنانی گەرمەسێر/ بێچوەژنەکانم/ ژنانی نیشتیمان).

ئاساییە ئەمە ناو بنێین: دەنگدانەوەی مێژوویی کۆژانی دایکەکان لە ژانەشیعرێکدا. شیعرێک دەنگی یەک ژنە و هاواری هەزاران، بانگی یەک مرۆڤە و قیژەی هەزاران، زامی یەک دڵە و کولکی هەزاران دڵ.

لێتان ناشارمەوە، لە پەرەکردنی دەروونیی پەمۆیی ئەم دەقە شیعرەی، ئەوەندەی بۆ ژنە ئەنفالکراوەکان موتەئەسیرم، ئەوەندەش زگم بە دەقنووس دەسووتێ، چونکە سووتان و هەڵقرچانی جەستە و ڕوحی ئەو، لە بۆنکرووزی حەرف و وشەکاندا هەڵدەستێ. ڕتم و نەزم و تۆن و دەنگدانەوەی موزیکی دەقەکە، دەنگێکی گەردوونییە لە نێوان عارد و عاسمان دێتە گوێ، هەر بۆیە شاعیر لێرەدا زۆر لە خەمی داڕشتنی وێنەی شیعری ناوازە نەبووە، هەرچەندە دەقەکە بە ئەفسانە و فۆلکلۆر و فەرهەنگی خۆماڵی هەژار نییە: بەگیخانی دەڵێ:

(دەنگی دڵی ژنانی گەرمیان)
من لێرەم
لەناخی بێدەنگیی گەرمیان
کە دەنگی شمشێری شەڕی براکان ڕایدەچڵەکێنێ
بیرەوەرییەکانی پاریس دەنێژم و
قاقای پێکەنین کپ دەکەم
گوێ لە قوڵپی گریانی ژنانی ئەنفال دەگرم
کە لەناو گەرداوی ئەم خاکە سەردەکا و
وەک هێڵێکی باریک
بەرەو سەربان و گردەکان تەکان دەدا
با بێدەنگ بین
دەستت بخەرە سەر ناوچەوانم ئەی دایکی
جەرگسووتاو
با بۆنی مردووەکان بکەین
کاتێ چەکەکان ڕادەکشێن
لاشەی براکانمان هەڵمێکی سووریان لێ هەڵدەستێ
لە قووڵایی ڕوحیاندا
تروسکاییەک هەڵدەچێ
وەک بوراق باڵ دەگرێ
بەرەو ناخی ئەستێرەکان
دەنگی دڵی ژنەکان دەبیستم
تێکەڵ بەدەنگی بانگدەری سپێدان دەبێ
شین و ڕۆڕۆ تێکەڵ بە
حەی ئەڵڵای دەروێشان دەبێ
هاوار، هاوار، هاوار
بێدادیی ژنانی گەرمەسێر
لەسەر ئەم خاکە سووتاوە
تێکەڵ بە بێباکیی سەردەم دەبێ

بۆنی خوێنی جەنگ دەکەم
لەناو دڵی شەو

ئاه و ئارەزووی کوژراوەکان
تەنیایی بێچوەژنەکانم
دەچنە ناو سی و دەمارەکانم
لە خانەکانی شیعرمدا دێنە دەنگ و
تۆماری دەکەن یادەوەریی ئەم خاکە لەخاچدراوە
هەڵمی سووری ئاهی ژنانی نیشتیمان(١٦)

پەراوێزوسەرچاوەکان:

١) ڕەخنەی دەروونشیکاریی هاوچەرخ (Contemporary Psychoanalytic Criticism) مشتومڕ لەسەر دەقی ئەدەبی دەکات وەک ئەوەی ئەوان خەون بن، نهێنییەکانی جیهانی بێئاگایی نووسەر لە حەز و ویست و خەون ئاشکرا دەکات. پێی وایە کە بەرهەمی ئەدەبی مانیفێستی جۆرە شێتگیرییەکی نووسەرە. ڕەخنەکاری ئەم میتودە وا مامەڵە لەگەڵ بەرهەمە ئەدەبییەکاندا دەکەن کە دەرکەوتەو زادەی دەروونی دەقنووسن. ڕوویەکی دیاری ئەم میتودە کردنەوەی هێماو (کۆدەکانی) دەقە وەک: سۆزە شاراوەکان و تێکهەڵچوونە دەروونییەکان و خەتا و دووهەستیی (ambivalences) و دڵەخورپەکانی سەردەمی منداڵی و نێو خێزان و حەزلێکردنی بێ سنووری منداڵانە کە لە کونوکەلێنی حەرف و وشە و بڕگەکانی دەقەکاندا خۆیان شاردۆتەوە.

https://public.wsu.edu/~delahoyd/psycho.crit.html

٢- ڕەخنەی ڕۆشنبیری (Educational Criticism) هونەری کارکردنە لەسەر پرسی چۆنایەتی (Qualitative Inquiry)، واتا بنەماکانی لەسەر (٤) ڕەهەندەکەی ئەو ڕەخنەیە دامەزراوە: وەسفکردن، لێکدانەوە، پێوانەیی، ساغکردنەوەی ڕیشەیی وتە (Thematic)، ئەمانەش لە ڕێی دەستنیشانکردنی: دروستیی یەکبیروباوەڕیی (Consensual Validation)، پاڵپشتکەری بنیادنەری (Structural Corroboration)، سەروبەری سەرچاوەدار (Referential Adequacy) جێبەجێ دەکرێت.

https://eric.ed.gov/?id=EJ497396

3- Erich Newman, Translated by Ralph Manheim, the Great Mother, Princeton University Press, 2nd edition, 2015

٤- پیاسەیەک لەگەڵ جۆن دۆندا، نەزەند بەگی خانی، ل٥.

5- Mark Kurlansky, What' Published in Great Britain, Directions Publishing Corporation, 2011, P 33

6- Kathryn Wood Madden, Dark Light of the Soul, Lindisfarne Book, 2008, P.2

7- John Carey, John Donne: The Major Works, Oxford University Press, 2000

8- (http://www.searchquotes.com/search/Women_Torture/7/#ixzz4uin7I6jv

9- Marilyn E. Gootmen, When a Friend Dies, Free Spirit Publishing, 2005, P 94.

١٠- سەرچاوەی پێشوو. ل١٥.

١١) دیوانی نالی ل٢٩٨.

12- http://dengekan.ca/archives/2904

13 (http://www.lifesayingsquotes.com/quote/poetry-innocent-not-wise-learn-121/

١٤- پیاسەیەک لەگەڵ جۆن دۆن دا، نەزەند بەگیخانی، ل١٢٤.

15- The Courage To Be Creative, Doreen Virtue, Published by Hay House UK Ltd, London, 2016, P. 133

١٦- پیاسەیەک لەگەڵ جۆن دۆن دا، نەزەند بەگیخانی، ل٢٤.